

Karen Arijs

'Die aan 't verleden raakt kan altijd tooveren'. Twee standbeelden voor Hendrik van Veldeke: lokaal initiatief en Limburgse identiteit*

Op 19 april 2009 werd op het stadhuis van Hasselt het zogenoemde Limburgcharter plechtig ondertekend door de gouverneurs van Belgisch- en Nederlands-Limburg. In deze gemeenschappelijke Limburgse beleidsnota vernemen we dat 'beide Limburgen cultureel en historisch nauw en naadloos verweven [zijn]' en dat zij 'dezelfde roots [delen]'.¹ De tekst vertolkt het gevoel dat de Belgisch-Nederlandse grens een fundamentele culturele ruimte verstoort. Al in de negentiende eeuw meenden Limburgse historici dat 'oorsprong, taal, godsdienst, zeden en gewoonten dezelfde [waren] aan deze en gene zijde der staatkundige grenzen'. Zij verwezen daarbij naar de middeleeuwse gebiedsaanduiding 'Maasgouw', dat 'de tegenwoordig Limburgsche streken aan beide oevers der Maas, van af Visé tot aan Noordbrabant' omvat zou hebben.² Mathias Kemp – een van de meer uitgesproken groot-Limburgers – schreef in zijn *Geschiedenis van Limburg* (1934) dat 'het tot den Belgischen Staat behorende Limburg [...] van de vroegste tijden af zeer vaak de lotgevallen van Oost- en Noord-Limburg deelde'. Deze Limburgse gewesten waren volgens hem 'in cultuur-historisch opzicht moeilijk van elkaar te scheiden', en hij noemt dan onder meer de in Belgisch-Limburg geboren dichter Hendrik van Veldeke als bewijs daarvan.³ Elders noemt hij Veldeke 'een kunstenaar die zowel de Nederlandsche als de Belgische provincie vertegenwoordigt'.⁴

Door latere onderzoekers is een vorm van transnationale Limburgse identiteit echter 'een farce' genoemd.⁵ De Maastrichtse stadsarchivaris Wouters merkte al in 1959 kort en bondig op: 'Laten wij de Karolingische Maasgouw met haar vage contouren buiten beschouwing, dan is tot de Franse tijd in het Maasdal geen gebied aan te wijzen dat als prototype van een provincie Limburg dienst kan

* Dit artikel komt voort uit mijn promotieonderzoek in het kader van het project *Eurocorecode – European Comparisons in Regional Cohesion, Dynamics and Expressions* (zie: <http://www.unfamiliarity.eu/>). Ik presenteerde dit artikel als paper aan een workshop 'Frontiers & Borders' aan de Universiteit Gent in september 2013.

1 Leon Frissen en Steve Stevaert, *Limburg Charter. Oost West, Limburg Best* (Hasselt 2008).

2 'Voorwoord', *De Maasgouw* 1 (1879) 1.

3 M. Kemp, *Geschiedenis van Limburg* (Maastricht 1934) 5.

4 *Idem*, 'Henric van Veldeke', in: *Noodzakelijk Pro Memorie. De Limburgsche Maaslanden in de geschiedenis der Nederlanden* (Maastricht 1941) 51-56, aldaar 51. Kemp zou ook 'actief hebben meegeijverd ter voorbereiding van de luisterrijke Hendrik van Veldeke-herdenking te Hasselt in 1928', aldus J. Droogmans, 'De literator Mathias Kemp 70 jaar. Een baanbreker van de Benelim-activiteit', *De Tijdspiegel. Cultureel Maandblad voor Limburg XVI* (1961) 58-61, aldaar 60.

5 J. Th. Leerssen, 'Limburg (B/NL): De heimelijk spottende soldaat Švejk', in: J. Tollebeek en H. Te Velde (red.), *Het geheugen van de Lage Landen* (Rekkem 2009) 26-33, aldaar 33.

doen'.⁶ Verschillende historici aan beide zijden van de grens hebben vastgesteld dat een gemeenschappelijke naam nog geen gemeenschappelijke geschiedenis impliceert en kwalificeerden het geloof aan de eenheid der beide Limburgen in verschillende bewoordingen als een 'mythe'.⁷ Een met de verenigde provincie Limburg vergelijkbaar gebied bestond pas sinds 1794 in de vorm van het door de Franse regering ingestelde departement Nedermaas. In het kader van het Verenigd Koninkrijk werd in 1815 de grotendeels op het grondgebied van dit departement gebaseerde provincie Limburg gevormd. In 1839 werd Limburg alweer gescheiden als gevolg van de Belgische onafhankelijkheid. Het oostelijk deel van Limburg werd vanaf dat moment een Nederlandse provincie, zonder voorgeschiedenis als gewest van de Republiek. Deze uitzonderingspositie in vergelijking met de rest van de natie gaf zuurstof aan regionale sentimenten, en niet een gedeeld verleden.⁸ Het gebied dat Nederlands-Limburg vormde was immers tot 1794 nooit verenigd geweest, anders dan Belgisch-Limburg waar men kon verwijzen naar een soort voorgeschiedenis als 'graafschap Loon'.

Een gemeenschappelijke Limburgse identiteit kan dus moeilijk worden gelegitimeerd door verwijzingen naar een gemeenschappelijk verleden. Dat neemt niet weg dat er na de scheiding van de beide Limburgen is gezocht naar historische elementen die een gemeenschappelijke identiteit zouden kunnen schragen. Een van de meer sprekende symbolen in deze zoektocht is de middeleeuwse dichter Hendrik van Veldeke, die in de negentiende eeuw opnieuw onder de aandacht kwam na de publicatie van Duitse edities van zijn werk. Veldeke werd in de twaalfde eeuw geboren in het huidige Belgisch-Limburg, verbleef te Maastricht, en diende aan het hof van keizer Frederik Barbarossa en zijn zoon Hendrik VI.⁹ Hij vertaalde de Anglo-Normandische mythe van Enéas en schreef *Het leven van Sint Servatius*, dat als één van de allereerste werken in het Nederlands wordt beschouwd. Een aantal fragmenten werd bestempeld als zijnde geschreven in een dialect dat refereert aan het Limburgs. De symbolische betekenis van Veldeke blijkt onder meer uit de naamgeving van de vereniging Veldeke Limburg tot instandhouding en bevordering van de Limburgse dialecten en volkscultuur. De statuten noemen het grondgebied van de Belgische en Nederlandse provincie (let op het enkelvoud!) Limburg als werkgebied, maar de

6 H.H.E. Wouters, 'De betekenis van de archieven voor de gewestelijke en lokale geschiedenis in Limburg', *Nederlands Archiefblad. Orgaan van de Vereniging van Archivarissen in Nederland* 63 (1958-1959) 213-241, aldaar 216.

7 R. Jans, 'Letterkunde in Limburg van de Frankische tot de Franse tijd', in: *Limburg's Verleden*, deel II (Maastricht 1967) 373-416, aldaar 373; Peter Nissen, 'De ontplooiing van het regionaal zelfbewustzijn in de beide provincies Limburg na 1839', in: *Eenheid en scheiding van de beide Limburgen. Verslagbundel van het op 26 mei te Alden Biesen gehouden congres bij gelegenheid van 150 jaar beide Limburgen* (Leeuwarden 1989) 181-211; E.J. Raskin, 'De Limburgse eenheid. Realiteit of mythe?', *Limburg. Driemaandelijks tijdschrift uitgegeven door de Federatie van Geschied- en Oudheidkundige Kringen van Limburg* LXIX (1990); Peter J.A. Nissen, 'Ontmythologisering van de Limburgse eenheid', *De Maasgouw* 110 (1991) 39-40.

8 P.J.H. Ubachs, *Handboek voor de geschiedenis van Limburg* (Hilversum 2000) 352; A. Knotter, 'Limburg bestaat niet. Paradoxen van een sterke identiteit', in: A. Knotter (red.), *Dit is Limburg! Opstellen over Limburgse identiteit* (Zwolle 2007) 267-268.

9 J.D. Janssens, *In de schaduw van de keizer. Hendrik van Veldeke en zijn tijd (1130-1230)* (Zutphen 2007).

Een beeld van de inhuldiging van het Veldekemonument in Hasselt, 30 september 1928.
Fotocollectie Stadsarchief Hasselt.

vereniging is in 1926 opgericht in Nederlands-Limburg en heeft nog steeds een sterk Nederlands-Limburgs karakter.

In de jaren 1920 was er veel aandacht voor de persoon van Veldeke, zowel in Belgisch- als in Nederlands-Limburg. In Hasselt en Maastricht werden in 1928 en 1934 standbeelden van hem opgericht. Het monument te Hasselt van beeldhouwer H. Holemans beeldt Veldeke frontaal zittend uit met om hem heen zijn geschriften; dat in Maastricht, vervaardigd door Charles Vos, is ingetogener: Veldeke zit nadenkend te schrijven (zie afbeeldingen 1 en 2). In beide steden nam een speciaal comité van enthousiaste burgers het initiatief. De herdenkingen en de activiteiten rondom de oprichting van deze standbeelden zijn het onderwerp van dit artikel. Onderzoek naar de betekenis die de leden van de comités aan hem hechtten maakt het mogelijk dieper in te gaan op de symbolische betekenis van Veldeke voor de constructie van een al of niet gedeelde Limburgse identiteit. In een terugblik op de culturele betrekkingen tussen Belgisch- en Nederlands-Limburg stelde J.J.T. Roex in 1989 dat die in de periode tussen beide wereldoorlogen stagneerden, maar dat er in die tijd ook een tegenbeweging ontstond, en hij noemt dan de Veldeke-herdenkingen in Maastricht en Hasselt als 'bescheiden' voorbeelden, 'waar men het had over "verbroedering"'.¹⁰ Was dit inderdaad het geval? Welke doelen had men voor ogen toen Veldeke tot symbool werd verheven? Hebben de comitéleden in Hasselt en Maastricht gebruikgemaakt van ideeën over een regionale identiteit van groot-Limburg toen ze de herdenkingen organiseerden, of hebben ze een rol gespeeld in de vorming en ontwikkeling daarvan? Wie was betrokken bij de comités? Hebben ze samengewerkt, of waren er connecties?

¹⁰ J.J.T. Roex, 'De culturele betrekkingen tussen Belgisch en Nederlands Limburg na 1945', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg XXXIV* (1989) 90-111, aldaar 91-92.

Veldeke als *lieu de mémoire*

De keuze voor Veldeke impliceerde een bepaalde omgang met het verleden. Historische figuren als Veldeke bezitten geen immanente betekenis, maar die betekenis wordt geconstrueerd in het kader van een verhaal over het verleden van een groep of gemeenschap.¹¹ Openbare herdenkingen geven betekenis aan dit soort symbolen. De communicatieve functie van de festiviteiten daaromheen kan bijdragen aan de collectieve beleving van groepsidentiteiten.¹² De vraag hoe een personage of kunstvoorwerp uit het verleden een regionale identiteit kan vertegenwoordigen, kan worden beantwoord door de sociale ruimtes waarin identiteiten worden geconstrueerd te analyseren.¹³ De activiteiten van de Veldeke-comités en de twee vieringen kunnen ons meer leren over deze mechanismen. Houdt de gelijktijdigheid van de initiatieven in Hasselt en Maastricht verband met de eventuele opkomst van grensoverschrijdend Limburgs besef in de vroege twintigste eeuw, een periode die ook elders in Europa wordt geassocieerd met de *birth of regionalism*?¹⁴ Ook wanneer de comitéleden geen uitdrukking wilden geven aan grensoverschrijdende regionale sentimenten, is het de moeite waard hun activiteiten en intenties te onderzoeken.

De dichter Veldeke is een typisch voorbeeld van wat de Franse historicus Pierre Nora een *lieu de mémoire* heeft genoemd. Dit begrip omvat niet alleen plaatsen in de letterlijke zin, maar veeleer herinneringselementen: zaken, personen, verhalen, begrippen, waaraan in overdrachtelijke en symbolische zin betekenis wordt toegekend voor de vorming van een collectief geschiedbewustzijn. Nora zelf omschreef een *lieu de mémoire* 'als een symbolische entiteit die voortkomt uit de verbeelding. Het is de uitkristallisering van een visie op het verleden die vast verbonden is met een bepaalde plaats, letterlijk of figuurlijk, een ritueel of zelfs een individu'. Of nog anders: 'een betekenisvolle eenheid, echt of verbeeld, die hetzij door menselijke actie, hetzij door de invloed van de tijd, voor een bepaalde gemeenschap een symbolisch element is geworden'.¹⁵

Bij het begrip *lieu de mémoire* gaat het niet in de eerste plaats om het verschijnsel of het object zelf, maar om de collectieve herinnering eraan en om de betekenis die eraan wordt gehecht voor een aan het verleden gekoppelde

11 G. Riederer, *Feiern im Reichsland. Politische Symbolik, öffentliche Festkultur und die Erfindung kollektiver Zugehörigkeiten in Elsaß-Lothringen (1871-1918)* (Trier 2004) 32: 'Gemeinschaften werden allerdings immer wieder neu konstruiert, die Symbole sind dabei der Kitt, der die jeweilige Großgruppe zusammenhält'.

12 N. Gerôme, 'La tradition politique des fêtes: interprétation et appropriation', in: A. Corbin, N. Gerôme en D. Tartakowsky (eds.), *Les usages politiques des fêtes aux XIXe-XXe siècles* (Parijs 1994) 15.

13 Vgl. C. Tacke, *Denkmal im sozialen Raum: nationale Symbole in Deutschland und Frankreich im 19. Jahrhundert* (Göttingen 1995).

14 E. Storm, 'The birth of regionalism and the crisis of reason: France, Germany and Spain', in: J. Augusteijn en E. Storm (eds.), *Region and state in nineteenth-century Europe. Nation-building, regional identities and separatism* (Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York 2012) 36; A. M. Thiesse, 'L'invention du régionalisme à la Belle Epoque', *Le Mouvement Social* 160 (1992) 11-32.

15 Pierre Nora (red.), *Les lieux de mémoire*, I (Parijs 1984), geciteerd door: H.L. Wesseling, *Plaatsen van herinnering: een historisch succesverhaal* (Amsterdam 2005) 13.

identiteit. Die collectieve herinnering of dat verleden zijn niet eenduidig, maar worden 'ingezet' om bepaalde identiteiten te construeren of te versterken. 'Identiteit' kan verwijzen naar een individu, naar een groep (die bepaalde kenmerken krijgt toegewezen), of naar de combinatie van beide (als een persoon bepaalde elementen van collectieve identiteiten overneemt). De uitkomst is altijd het resultaat van een communicatief proces en dus van sociale interactie.¹⁶ Als resultaat van ervaringen en emoties, beide verweven met en gevormd door de sociale context waarin deze zich voordoen, worden patronen van in- en uitsluiting gevormd. Herkenning en bewustzijn van deze collectieve definities vormen een belangrijk onderdeel van het identificatieproces.¹⁷ Het samenspel tussen de vorming van zelfbeelden en het benoemen door buitenstaanders vormt collectieve identiteit. Identiteiten impliceren steeds begrenzing ten opzichte van anderen aan de andere zijde van een (symbolische of materiële) grens, maar in grensregio's (zoals Limburg) hoeft die grens niet per se samen te vallen met de staatsgrens, aangezien grensoverschrijdende contacten identiteitsbeleving kunnen beïnvloeden.¹⁸

Joep Leerssens boek *De bronnen van het vaderland* over cultureel nationalisme levert een nuttig analysekader voor regionale identiteitsconstructie.¹⁹ Essentieel is een 'bevorderende context' waarin de cultivatie van bepaalde culturele aspecten (taal, dialoog, kunstvoorwerpen, gewoonten) kan gedijen. Deze situatie kan zowel gecreëerd worden door culturele actoren, als door instellingen en overheden. Leerssens noemde dit respectievelijk 'sociale sfeer' en 'openbare infrastructuur'. De omgang met verschillende culturele elementen kan variëren in intensiteit: het kan gaan over het louter verzamelen, maar ook over mobilisering in navolging ervan.²⁰ Van belang is dat identiteitsconstructie in handen is van sociale actoren en niet zomaar in het luchtledige plaatsgrijpt. Verschillende niveaus van identiteitsconstructie kunnen daarbij interfereren met elkaar.²¹

Leerssens stelde vast dat de ontdekking van Veldeke door filologen in de negentiende eeuw van belang was voor de waardering van een eigen Nederlandstalige cultuur, los van de Duitse. Tot de ontdekking van het Servatius-manuscript door de uit Belgisch-Limburg afkomstige taalgeleerde Jan Hendrik Bormans (1801-1878) had Veldeke bekendgestaan als een Duitse dichter. De ontdekking dat

16 C. Tilly, *Stories, identities, and political change* (Oxford 2002) xiii; W. Frijhoff, 'Identiteit en identiteitsbesef. De historicus en de spanning tussen verbeelding, benoeming en herkenning', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 107, 4 (1994) 623.

17 G. Rose, 'Place and identity: a sense of place', in: D. Massey en P. Jess (eds.), *A Place in the World? Places, Cultures and Globalization* (Oxford 1995) 88-89; Frijhoff, 'Identiteit', 622.

18 K. Martin, *Das Eigene in der Fremde. Grenzüberschreitende Beziehungen in der deutsch-französischen Kontaktzone des Saar-Mosel-Raumes (1850-1914)* (Saarbrücken 2008) 19-20.

19 J. Th. Leerssens, *De bronnen van het vaderland. Taal, literatuur en de afbakening van Nederland 1806-1890* (Nijmegen 2006); zie voor de regionale toepasbaarheid ook: *idem*, 'Een beetje buitenland. Nederlandse natievorming en Limburgs regionalisme', in: Knotter (red.), *Dit is Limburg!*, 229-250.

20 Leerssens, *De bronnen van het vaderland*, 170-171.

21 Vgl. X.M. Núñez, 'Historiographical Approaches to Sub-national Identities in Europe: A Reappraisal and Some Suggestions', in: Augusteijn en Storm, *Region*, 27; *idem*, 'The Region as Essence of the Fatherland: Regionalist Variants of Spanish Nationalism (1840-1936)', *European History Quarterly* 31 (2001) 485.

Veldeke niet in het Rijnlandse Duits, maar in het dialect van het graafschap Loon had geschreven, maakte hem voor Bormans een Nederlandstalige Belg:

De *Sint Servaas*, zo lang tevergeefs in Duitsland gezocht, bleek in België teruggevonden te moeten worden. [...] En het gedicht, dat is niet in het Hoogduits geschreven, ook niet in het Platduits, maar in het Diets, in Limburgs dialect, in de taal van het oude graafschap Loon. [...] Deze dichter is met ingang van vandaag teruggeschonken aan België²²

Elders noemt hij Veldeke volstrekt anachronistisch: 'een Nederlander en ja! een Limburger uit het Graefschap Loon'.²³ Het begrip 'Nederlander' in dit citaat moet eerder als taalidentiteit worden opgevat dan als nationaliteit. De Nederlandstaligheid van Veldeke was voor Bormans mede van belang in het kader van de ontlukende Belgische taalstrijd, waarin de waardering van de Nederlandstalige cultuur een grote rol speelde.

De hier geschetste context van de 'ontdekking' van Veldekes herkomst en achtergrond zou ook latere interpretaties bepalen, aldus Veldeke-kenner Jozef Janssens:

Voor België was Veldeke een Hasselaar, een Vlaming in de moderne politieke betekenis; voor Nederland een Maastrichtenaar, in ieder geval een Limburger die zijn werk in het oud-Limburgs had geschreven tot meerdere eer en glorie van het Limburgse volk. Voor Duitsland was hij de grote Duitse dichter²⁴

In dit artikel wil ik de betekenis van de Veldeke-herdenkingen voor de opbouw van verschillende regionale en nationale identiteiten uitdiepen. Voor het onderzoek heb ik gebruikgemaakt van de verslagen van de beraadslagingen van de gemeenteraden van Maastricht en Hasselt, informatie over de voornaamste comitéleden en hun correspondentie (voornamelijk in Hasselt, aangezien de bronnen in Maastricht schaars zijn).

Het comité in Maastricht

De verwezenlijking van het standbeeld van Veldeke in Maastricht was te danken aan culturele actoren, die geïnteresseerd waren in (lokale) geschiedenis en de missie hadden opgevat er publieke interesse voor op te wekken. Het idee ontstond al in 1875.²⁵ In augustus 1910 werd het zestiende *Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres* in Maastricht georganiseerd. Filoloog J. te Winkel (1847-1927), hoogleraar te Amsterdam, verzocht in zijn rede de deelnemers dringend om

22 J.H. Bormans, 'Sur la découverte de deux anciens poèmes thiois jusqu'ici perdus ou ignorés', *Bulletins de l'Académie royale des sciences et des beaux-arts de Belgique* 2 (1857) 501-507, aldaar 506, vertaald en geciteerd door Leerssen, *De bronnen van het vaderland*, 145-146.

23 Geciteerd in *ibidem*, 146. Zie uitgebreider over Bormans: Joep Leerssen, 'Jan Hendrik Bormans (1801-1878), Veldekes Servaaslegende en de nationale geleerdheid', *Publications* 144 (2008) 97-113.

24 Janssens, *In de schaduw van de keizer*, 28.

25 Leerssen, *De bronnen van het vaderland*, 170-171.

De onthulling van het Veldekemonument op het gelijknamige pleintje achter de Sint-Janskerk in Maastricht, 10 september 1934. Fotocollectie RHCL.

meer aandacht aan Veldeke te besteden. Te Winkel noemde de dichter de voorganger van de Zuid- en Noord-Nederlandse literatuur, die daarmee Belgisch- en Nederlands-Limburg verbond:

In de tijd van Van Veldeke bestond Nederland enkel in een verre toekomst. [...] Wanneer ik zeg 'onze' oudste poëet, dan bedoel ik daarmee die van Zuid- en Noord-Nederland; tevens [...] vertegenwoordigt ook Heinrich van Veldeke, als afkomstig uit Belgisch, als bewoner van Nederlandsch Limburg, Zuid en Noord tegelijk.²⁶

Te Winkel wenste met zijn lezing de overige congresgangers te enthousiasmeren. Aan het slot van zijn lezing plaatste hij Veldeke in een Groot-Nederlands kader:

Wanneer te Maastricht het beeld zal verrezen zijn van den begaafden dichter, die dàar de vrijheid en onafhankelijkheid der eigen Nederlandsche taal tegenover Fransch en Latijn het eerst niet gehandhaafd, maar gevestigd heeft, dan zal ieder – tot de kleinste straatjongen daar – en zal geheel Groot Nederland het weten en ons kunnen nazegen: 'Van Maastricht begon de Victorie!'²⁷

26 Rede uitgesproken door Prof. Dr. Jan te Winkel over Hendrik van Veldeke op het XXIe Taal- en Letterkundig congres te Maastricht (Maastricht 1910) 8-10.

27 *Idem*, 11.

Het voorstel om hem met een beeld te eren kwam tot rijping in het 'Regelingscomité' van het congres. Gebaseerd op de argumenten van Te Winkel werd een pamflet opgesteld met de vraag om financiële steun. Veldeke werd een Limburger genoemd, de eerste dichter van het Noorden én het Zuiden van Nederland, streekgenoot, wiens invloed de grens overschreed tot in Duitsland.²⁸

Over het feitelijke functioneren van het comité in Maastricht is, behalve in het verslag van het congres in 1910, weinig informatie beschikbaar.²⁹ Via de verslagen van de gemeenteraad van Maastricht weten we dat de kwestie van het oprichten van een standbeeld voor de 'Limburger Hendrik van Veldeke, de oudste van de Nederlandse dichters' werd behandeld op 10 oktober 1919, nadat een verzoek van het comité was ingediend. De verzameling van contributies was al gestart en een bedrag van 138,50 gulden was tot zover bijeengebracht.³⁰ In december 1920 werd 346,25 gulden gestort voor de oprichting van het standbeeld.³¹ In de daaropvolgende jaren bieden de verslagen van de gemeenteraad geen informatie meer.

Het 'Comité ter herdenking van den 80osten verjaardag van Heynreyck Van Veldeken' bracht in 1927 een brochure uit, waarin Veldeke een 'Nederlandsch-Limburgsche edelman' werd genoemd, geboren in de 'regio tussen Maastricht en Hasselt', maar 'een figuur van *nationale* en *Grootnederlandsche* beteekenis':

De herdenking van den 80osten verjaardag van Heynryck van Veldeken dient verder te gaan dan Maastricht en Hasselt! Moge zij doordringen tot ver buiten onze landpalen, waar men Nederlandsch spreekt en Nederlandsch voelt: tot in Vlaamsch-België, Vlaamsch-Frankrijk, Nederlandsch Oost- en West-Indië en Zuid-Afrika. [...] Mogen wij weldra door den vrijgevigigen steun van alle Grootnederlanders het gedenkteeken van Heynryck van Veldeken kunnen oprichten [...] als een zinnebeeld en een blijvende getuigenis der Grootnederlandsche saâmhoorigheid van Taal en Stam!³²

Het comité stond onder bescherming van koningin Wilhelmina en onder de erevoorzitters bevonden zich prins Hendrik, de commissaris van de koningin baron van Hövell tot Westerflier, de burgemeester van Maastricht L.B.J. van Oppen, de bisschop van Roermond L.J.A.H. Schrijnen, verschillende nationale politici en de voorzitter van het Algemeen Nederlands Verbond P.J. de Kanter. De feitelijke krachten achter de onderneming waren H.J.E. Endepols en E.J.H. Jaspas. Joseph Endepols (1877-1962) studeerde Nederlandse filologie en was docent in Maastricht; Edmond Jaspas (1872-1946) was kantonrechter in Maastricht. Beiden

28 RHCL, nr. 21.106, archief van de Regelingscommissie van het 31e taal- en letterkundig congres te Maastricht (1910-1912, 1926), 21.106, inv.nr. 2: 'Oproep geldelijke bijdragen, Maastricht, April 1912'.

29 De archieftoegangen in het RHCL geven aan dat informatie met betrekking tot inkomsten en uitgaven van het comité werd bewaard, met de aantekening dat 'dit comité was opgezet als voortvloeisel uit het Letterkundig Congres', maar helaas is de map in kwestie verloren gegaan: *ibidem*, inv.nr. 5.

30 RHCL, *Handelingen van de Gemeenteraad van Maastricht over het jaar 1910*: vergadering 10/10/1910.

31 *Ibidem*, vergadering 14/12/1912.

32 SHCL, coll. grijze literatuur Lim 8218: brochure 'Comité ter herdenking van den 80osten verjaardag van Heynreyck Van Veldeken. Maastricht ... juni/juli 1927', 2 en 4 (curs. In origineel).

waren in 1926 betrokken bij de oprichting van de vereniging Veldeke en publiceerden over Limburgs dialect en geschiedenis.³³ Het was Endepols geweest die Te Winkel in 1910 had aangezet om voor een standbeeld voor Veldeke te pleiten.

De leden van het Maastrichtse comité waren op de hoogte van de plannen in Hasselt, maar ze voelden zich daardoor niet bedreigd. Hun keuze voor Maastricht als plek voor een monument voor Veldeke leek hen vanzelfsprekend, aangezien hij in de stad had gewerkt en gewoond. Hun Veldeke was verbonden met de taal: alle Nederlandstaligen uit de hele wereld konden zonder onderscheid worden betrokken.

Voor deze voorvechters was de gevoelde taalverwantschap met de Nederlandstalige Belgen niet in strijd met een sterke gehechtheid aan het eigen vaderland. Jaspar was in 1918 medeoprichter en voorzitter geweest van het zogenaamde anti-annexatie-comité, dat zich fel verzette tegen de Belgische wens tot annexatie van Nederlands-Limburg en daartegen een grote vaderlandslievende campagne organiseerde. In woord en geschrift legden zowel Jaspar als Endepols getuigenis af van hun trouw aan Nederland en Oranje.³⁴ In 1925 publiceerden zij een brochure *Oranje en Maastricht*, waarin Veldeke via de stad Maastricht werd ingelijfd in de geschiedenis van de Nederlandse natie. Na eerst verwezen te hebben naar 'het oudste Nederlandsche gedicht' over 'het leven van een Maastrichtschen bisschop' door 'de oudste Nederlandsche dichter, de Zuid-Limburger Hendrik van Veldeke', en daarna naar de vermelding van Maastricht als enige 'Nederlandsche stad' in het Wilhelmus, luidde de conclusie:

Aldus is de naam Maastricht onafscheidelijk verbonden met den aanvang der geschreven Nederlandsche taal en der Nederlandsche onafhankelijkheid. Hendrik van Veldeke, Willem van Oranje, Maastricht zijn drie namen van meer dan gewone betekenis voor den Nederlander, die het ontstaan van zijn taal en volk kent.³⁵

Maar het standbeeld van Veldeke moest volgens een andere, anonieme ijveraar ook dienen ter versterking van het regionale en lokale besef tegenover 'het Noorden': 'Zoo zou het standbeeld van Hendrik van Veldeken te Maastricht staan als het stilzwijgend en toch zoo sprekend antwoord van den Nederlandschen Maastrichtenaar aan het Noorden, dat hem zoo lang zeker niet achtend heeft aangezien'. Volgens deze auteur was 'Van Veldeken's letterkunde [ook] een Katholieke':

33 P.J. Ubachs en I.M.H.H. Evers, *Historische encyclopedie Maastricht* (Zutphen 2005).

34 Lou Spronck, 'Joseph Endepols (1877-1962), taalgeleerd ereburger', in: Eric van Royen (red.), *Maastricht Kennisstad. 850 jaar onderwijs en wetenschap* (Nijmegen 2011) 179-195, aldaar 182; een uitgebreidere versie van dit artikel verscheen als boekje: *idem, Dr. Joseph Endepols 1877-1962. Woordenaar en dialectoloog* (Maastricht 2012). Zie ook: H.J.E. Endepols, 'Edmond Jacques Hubert Jaspar (Maastricht, 17 October 1872 - 7 Augustus 1946)', *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden* (1945-1946) 110-119.

35 J. Endepols en E. Jaspar, *Oranje en Maastricht* (Maastricht 1925) 4-5.

Zoo zou voor het Katholieke Maastricht het standbeeld van Heynryck van Veldeken daar staan als een zwijgend en toch zoo sprekend antwoord aan de nieuwelingen die ook aan Maastricht gaarne zijn oer-karakter zouden ontnemen en daarmee een groote maatschappelijke ellende over de stad zouden brengen; aan de gevaarlijke metselaars, die met een sociologischen muur priesterstand en burgerij zouden willen scheiden als twee vreemde elementen op onderling vreemd gebied.³⁶

Voor deze voorstander had een standbeeld van Veldeke betekenis als symbool van Maastrichtse eigenheid in contrast met de Noord-Nederlanders en de (uit het noorden afkomstige) 'nieuwelingen'. Het karakter van deze lokale held werd gedefinieerd als afwijkend in nationaal verband. Door hem tegenover de rest van de Nederlandse natie te plaatsen werd de Veldeke-verering daardoor niet-temin 'ingezet' in een nationaal kader.

Het comité in Hasselt

Na de splitsing van Limburg in 1839 werd Belgisch-Limburg de kleinste provincie van het land, relatief dun bevolkt en economisch achtergesteld. Hasselt zag zichzelf gepromoveerd tot hoofdstad.³⁷ De sociaal-culturele elite in Hasselt, zoals in andere Vlaamse steden, maakte vanaf het einde van de achttiende eeuw voornamelijk gebruik van het Frans. In de late negentiende eeuw werden verschillende Vlaamse initiatieven ondernomen, zoals de publicatie van het nieuwsblad *De Onafhankelyke* en later 't *Daghet in den Oosten* en *De Kabouter uit het Land van Loon* door lokale persman Ceysens, die in 1875 ook een sectie van het *Davidfonds* had opgericht voor de promotie van Vlaamse cultuur. Eén van de prominentste figuren van Vlaamse bewustwording in Hasselt was Eugeen Leën. Hij vond *De Onafhankelyke* te gematigd en begon in 1904 zijn eigen *Gazet van Hasselt*.³⁸ Jozef Lyna was op dat moment stadsarchivaris van Hasselt, één van de medeoprichters van de *Geschied- en Oudheidkundige Studiekring van Limburg* en later van het culturele tijdschrift *De Tijdspiegel*.³⁹ Samen vormden ze de spil van het Veldeke-comité in Hasselt. Hun correspondentie bleef bewaard, met vaak twee versies van brieven en officieel drukwerk: één in klad en één uiteindelijke versie. In veel gevallen staan in de originelen, vooral in de door Leën geschreven stukken, andere argumenten dan in het daadwerkelijk gedrukte stuk.

36 SHCL, coll. grijze literatuur Lim 8470: F.H., *Een standbeeld voor Heynryck van Veldeken. Een woord aan Maastricht* (Maastricht z.j.) 5-6. 'Metselaars' verwijst naar 'vrijmetselaars' die in klerikale kringen als aanstichters van allerlei seculiere stromingen werden beschouwd.

37 D. Lyna, 'Zo dichtbij en toch zo ver weg. Een socio-demografische schets van 19de-eeuws Hasselt', in: D. Lyna (red.), *Een sprong voorwaarts. Hasselt tussen 1800 en 1900* (Hasselt 2010) 96.

38 B. De Keyser, 'Een steeds verbredend perspectief. Het politieke leven in Hasselt doorheen de 19de eeuw', in: *ibidem*, 49-52.

39 J. Brouwers, 'Lyna, Jozef', in: *Koninklijke Academiën van België. Nationaal biografisch woordenboek* 11 (Brussel 1985) 460-463.

Eugeen Leën (1862-1932), drukker, uitgever en bezieler van het Hasseltse Veldeke-comité, stond model voor het Veldekemonument in zijn stad. Olieverf op doek (privébezit). Foto: Stad Hasselt, Annemie America.

Het *Leesgezelschap*, opgericht door Leën, publiceerde in 1925 een 'oproep' 'vanwege het gebrek aan aandacht in Limburg' voor 'een zijner roemrijke zonen'. De leden van het in dat jaar opgerichte tijdelijke comité (naast Leën en Lyna ook X. Byvoet, L. Engelen, J. Indekeu, J. Robyns en P. Smolders) meenden dat er in 1926 in Limburg en in alle andere Vlaamse provincies iets moest gebeuren om 'een van de grondleggers van Vlaamse literatuur' te herdenken, aangezien '[...] niet Vlaanderen of Brabant moeten beschouwd worden als bakermat der Vlaamsche letterkunde, maar wel Limburg [...]'. Het idee om iets te organiseren bestond al sinds 1924, toen A. Paquay in een brief aan Leën suggereerde dat 1925 een geschikt jaar zou kunnen zijn voor de herdenking van de 800e verjaardag van Veldeke, hoewel de bewijzen daarvoor schaars en vaag waren. Uiteindelijk, omdat de organisatie trager liep dan aanvankelijk gedacht, werd 1928 gekozen.

Veldeke werd voorgesteld als een Limburgs, maar ook als Vlaams symbool: 'vader der dietsche dichters algader'.⁴⁰ De comitéleden wilden daarom de viering uitbreiden tot buiten de grenzen van de eigen provincie. Een aantal mensen reageerde positief op de oproep, waaronder de katholieke en Vlaamsgezinde

⁴⁰ Stadsarchief Hasselt (SAH), Archief Hendrik van Veldekecomité (AHV), PABV 028, nr. 2a: 'Oproep 800ste verjaardag van Hendrik van Veldeke's geboorte'.

burgemeester van Antwerpen Frans Van Cauwelaert en monseigneur Martin-Hubert Rutten. Jozef Muls, conservator van het Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen, stemde toe om zitting te nemen in het comité, maar stelde een uitbreiding van het initiatief voor naar Nederland. In zijn brieven somde hij een aantal Nederlandse academici op dat mogelijk geïnteresseerd kon zijn.⁴¹ De oproep werd daarop verspreid in de Nederlandse pers. In 1926 traden Leën en Lyna in contact met de Amsterdamse filoloog en leraar Felix Leviticus. Deze had een artikel geschreven over Veldeke dat was gepubliceerd in het *Algemeen Handelsblad* en de (Nederlandse) *Limburger Koerier*.⁴² Leviticus had zelf een brief geschreven aan het comité in Hasselt, nadat hij de oproep had gelezen.⁴³

Ondanks deze voorzichtige toenaderingen was Muls niet tevreden over de pogingen om Nederlanders te betrekken bij het Belgisch-Limbursg initiatief. De reactie van Leën en Lyna op Muls' suggestie is niet onmiddellijk af te leiden, maar in maart 1927 schreef Muls een nieuwe brief aan het comité waarin hij zijn vraag herhaalde.⁴⁴ De uiteindelijk beslissing van het Hasseltse comité was vrij omslachtig. Drie comités werden opgericht: een 'plaatselijk uitvoerend comité' met leden uit Belgisch-Limburg, een 'provinciaal comité' waarin ook plaats was voor leden uit Nederlands-Limburg en tot slot een 'algemeen comité' met daarin de Nederlandse academicus Leviticus. Het algemene comité kwam onder bescherming van prins Leopold en ook minister van Wetenschappen en Kunsten Huysmans, gouverneur Verwilghen, senator Vermeulen en de Hasseltse burgemeester Portmans namen hierin plaats.

Het leek op een tactiek om iedereen tevreden te houden, en zelfs voor de oprichters was het niet geheel duidelijk hoe de comités dienden te werken. In een brief van Leën aan Lyna uit 1927 schreef deze:

Gij wilt of wij willen dat Blanie, Gessler, Gauven en misschien nog anderen van het plaatselijk comiteit deel zal uitmaken. Moet dat dan aan die heeren niet gevraagd worden?... En aanvaarden zij, is het dan niet pas dat die kwestie van Hollanders dient gesteld: die heeren, zoo zij van 't Com. deel uit maken, hebben toch het recht in die zaak mee te spreken? Dan, wat het plaatsel. of prov. comiteit betreft: gaat het alleen om Dr. Endepols en dien meen ik dat wij maar moeilijk weer van kant kunnen schuiven, en wat het eerecomiteit aangaat zou het toch bezwaarlijk wezen menschen die men gevraagd heeft te weigeren en die zijn er een 20-tal, niet de eersten de besten hoor!⁴⁵

De verklaring voor de procedure verschilde van brief tot brief. In een brief aan Huysmans stond dat enkel mensen uit Limburg plaats zouden nemen in het plaatselijk uitvoerende comité: 'omdat Van Veldeke uit Limburg kwam en daarom onze provincie aangewezen is om aan de herdenking bij te dragen'.⁴⁶

41 *Ibidem*, nr. 11: 'Brief 20/06/1926'.

42 *Ibidem*, nr. 8 en 10: 'Brief 19/02/1926' en 'Brief 06/04/1926'; *Limburger Koerier* 01/04/1927.

43 *Ibidem*, nr. 11: 'Brief Leviticus aan de comité, 20/06/1926'.

44 *Ibidem*, nr. 17: 'Brief 29/03/1927'.

45 *Ibidem*, nr. 21: 'Brief Leën aan Lyna, 04/04/1927'.

46 *Ibidem*, nr. 27: 'Brief comité aan Huysmans', niet gedateerd (1927, aangezien de brief de oproep van 1927 vermeldt).

In een brief aan Van Cauwelaert, burgemeester van Antwerpen, werd gesteld dat de intentie nog steeds was om de herdenking een 'nationaal karakter' te geven.⁴⁷ Lyna drong in een brief aan H. Leurs van de Vlaamse toeristenbond aan dat Leurs plaats moest nemen in het comité, omdat het project een Vlaams karakter moest hebben;⁴⁸ niettemin doneerde de *Academie Royale de langue et de littérature françaises* een contributie.⁴⁹

'Onvergeeflijke onrechtvaardigheid, mishandeling'

Ondanks de ingewikkelde constructie van verschillende comités, begon de samenwerking met Nederland vorm te krijgen. De communicatie tussen de Nederlandse en Belgische comitéleden liep echter niet op rolletjes. In het verslag van de vergadering van het plaatselijke comité van april 1927 staat dat

van de aanwezigheid van den Hr Endepols gebruik (wordt gemaakt) om aan de vergadering te vragen hoe België met Holland zal kunnen samengaan, daar te Maastricht een Comité op het oog heeft ook aldaar een gedenkteekeken op te richten. Dit onverwachte besluit van het Comité van Maastricht, dat wij meenden gevormd te zijn om onze onderneming te steunen, is voor de leden een verrassing die niet aangenaam mag genoemd worden. Enkele leden zijn overtuigd dat de houding van het Maastrichtsch Comité alle verdere samenwerking uitsluit.

Endepols verdedigde zich door duidelijk te maken dat hun idee terugging tot 1910 (en zelfs vroeger). Blijkbaar was Leën niet volledig overtuigd, maar als compromis stelde hij voor Endepols als vicepresident in Hasselt aan te stellen en E.H. Daniëls in het comité in Maastricht. Deze beslissing kalmeerde de leden.⁵⁰ Dat het ongenoegen daarmee niet was verdwenen wordt geïllustreerd door passages in verschillende brieven van de comitéleden. In een brief aan burgemeester Portmans van Hasselt luidde het dat:

Te Maastricht, waar het idee van ons is overgenomen en deze viering minder gewettigd is dan hier, is de organisatie reeds zoo ver gevorderd dat reeds sprake is van de oprichting van een monument. Eenparig werd dan ook besloten dat we ons niet bij voor[t]during het gras moeten onder de voeten laten wegsnijden en daarom wordt al het mogelijke gedaan om de bevolking voor deze onderneming over te halen.⁵¹

47 *Ibidem*, nr. 26: 'Brief comité aan Van Cauwelaert, gedateerd voor 1927'.

48 *Ibidem*, nr. 51: 'Brief Leën aan Leurs, 20/03/1928'.

49 *Ibidem*, nr. 96: 'Brief comité aan minister Huysmans, 09/03/1928'.

50 *Ibidem*, nr. 62: 'Verslag van de vergadering op 01/04/1927'. Zie hierover ook: Janssens, *In de schaduw van de keizer*, 18-19.

51 SAH, AHV, PABV 028, nr. 25a: 'Kladbrief, niet gedateerd (1927, gezien de brief de oproep van 1927 vermeldt), comité aan Portmans'.

In de brief aan burgemeester Van Cauwelaert werd uitgelegd dat

na lang getwijfel op 24 maart een plaatselijk uitvoerend comité was opgericht, maar dat ook een Vlaams comité zou worden opgericht. Een Vlaams comité in plaats van een Belgisch-Nederlands, want het is ons onmogelijk geworden met Holland saam te werken, niet omdat het Hollands-Belgisch verdrag is verworpen geworden; het groote euvel ligt in het feit dat te Maastricht ook een Veldeke-Commissie is tot stand gekomen dat op de oprichting van een gedenkteeken te Maastricht aanstuurt.⁵²

Deze discussies tonen aan dat het wederzijdse contact tussen de leden van de twee comités op zijn minst gezegd beperkt was. Leviticus legde in een brief aan het Belgisch-Limburgse comité uit dat hij Endepols in Maastricht een bezoek had gebracht, en dat hij op diens verzoek ook plaats had genomen in het comité daar.⁵³ In de archieven wordt geen correspondentie bewaard tussen Endepols en het comité. Los van de vergaderingen waarbij Endepols aanwezig was, is het onduidelijk of de comitéleden in Hasselt ooit de Maastrichtse comitéleden spraken of zagen.

Het concept van een 'oproep' die in 1927 naar kranten en tijdschriften werd gestuurd met de vraag om contributies voor het monument, bevatte de zin: 'Deze oproep gaat dan ook uit naar alle Vlamingen (en Nederlanders) voor wie cultuur en verleden meer zijn dan ijdele woorden'. Het woord Nederlanders was doorgehaald. In een tweede concept lezen we dat, hoewel er algemene aanvaarding is van de bijzondere positie van Veldeke in de Nederlandse literatuur,

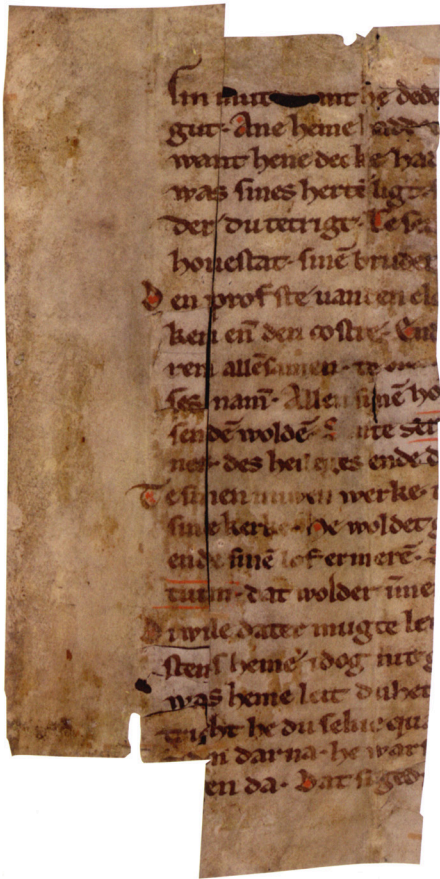
deze Limburger tot dusver uitsluitend in den vreemde (werd) gevierd: te Berlijn kreeg hij zijne standbeeld en te Maestricht worden maatregelen getroffen om hem op een gelijkwaardige wijze te verheerlijken. Alleen Limburg en Vlaamsch België, die op de eerste plaats zijn aangewezen om hem te huldigen, lieten zich niet [*sic*] onbetuigd. Het is nu tijd dat we onze onverschilligheid jegens onzen beroemden voorvader, waarvan ons uiteindelijk een verwijt zal worden gemaakt, laten varen.

Met potlood voegde de schrijver de woorden toe: *onvergeeflijke onrechtvaardigheid, miskennis*.⁵⁴ Desondanks maakte er wel een Nederlander deel uit van het algemeen comité, bestaande uit inspecteur van openbaar onderwijs Léon Goemans uit Brussel, conservator Muls uit Antwerpen, historicus E.H.P. Daniëls uit Hasselt en Leviticus uit Amsterdam. En in de verbeterde proefvellen van de oproep was de zin 'de dankbare gevoelens van de Limburgsche intellectueelen jegens hun groote mannen' door middel van doorhalingen veranderd in: 'de

52 *Ibidem*, nr. 26: 'Kladbrief', niet gedateerd (1927). Het 'Hollands-Belgisch Verdrag' verwijst naar het verdrag uit 1925 om een waterweg te realiseren tussen Antwerpen en de Rijn, dat in 1927 door de Nederlandse Eerste Kamer werd verworpen. Zie: Henk te Velde. 'Het verdrag dat er niet kwam. Het Belgisch-Nederlands verdrag van 1927', in: Tollebeek en Te Velde (red.), *Het geheugen van de Lage Landen*, 155-161.

53 SAH, AHV, PABV 028, nr. 63: 'Brief Leviticus aan het comité, 12/04/1927'.

54 *Ibidem*, nr. 42: 'Kladversie oproep van Veldeke'.

Fragment van het handschrift van Veldekes 'Leven van Sint-Servaes' van omstreeks 1200, bewaard in de Bayerische Staatsbibliothek te München. Bron: J.D. Janssens, *In de schaduw van de keizer: Hendrik van Veldeke en zijn tijd, 1130-1230* (Zutphen 2007).

eensgezinde gevoelens van al de Vlaamsche en Nederlandsche intellectueelen', met de aanvullende zin: 'Ook Nederland wil ons zijn sympathie betuigen jegens onzen landgenoot, waarvan de wonderbare dichtkunst voor de eerste maal tot uiting kwam te Maestricht'.⁵⁵

Achter het net vissen

Het Belgische comité worstelde duidelijk met de vraag hoe de herdenking van Hendrik van Veldeke in relatie stond tot de provincie, de natie en het buurland.

55 *Ibidem*, nr. 47: 'Gedrukte oproep van Veldeke met wijzigingen in inkt'.

Kritische opmerkingen werden gemaakt. Jozef Vercoullie, professor in de filologie in Gent, schreef aan Lyna:

Ik wil wel lid zijn van Uw Comiteit en er ook mijn penning in storten; maar ik vraag me af of we na de stichting van het Maastrichtsch Comité niet achter het net visschen. Nu zullen de Vlamingen aan Maastricht niets geven, wat voor den wissel al gaar moeilijk was - en dan wederkeerig de Hollanders aan Hasselt niet. In deze omstandigheden komt er te Hasselt zeker niets terecht.⁵⁶

Waarschijnlijk beseften Leën en Lyna dit ook. Alles wijst op het dilemma van de organisatoren. Enerzijds zochten ze erkenning voor Veldeke. Hoe kon dat doel beter gediend worden, dan door geloofwaardige academici aan te spreken, natuurlijk niet alleen uit Limburg, maar uit het hele taalgebied? Aan de andere kant wilden Lyna en Leën Veldeke duidelijk bevorderen tot een symbool voor Limburg en Vlaanderen. Ze trachtten hem te associëren met Hasselt, Belgisch-Limburg (als opvolger van het graafschap Loon), en het Limburgs dialect. Het comité in Maastricht was geen bondgenoot, maar een concurrent, Maastricht was geen Limburgse stad zoals Hasselt, maar een stad in het 'buitenland'. Veldeke stond niet voor de grensoverschrijdende regio Limburg, maar voor Vlaams Limburg.

In de opzet van een oproep van het Hasseltse comité aan de bevolking uit 1927 lezen we vooral lokale en regionale argumenten:

Voor degenen die onze pogingen altoos hebben willen doen doodwensen met: "t is ne flamingantenboel", herhalen we de woorden die aanvankelijk en met eenparigheid door ons allen werden uitgesproken: deze herdenking heeft met de politiek niets uit te staan. Het monument van Veldeke zal niet alleen zijn een herdenking van den eersten dichter, van den grootsten man die ooit in Limburg werd geboren, het is tevens een steen aan onze aloude Loonsche beschaving. Het is geen echte Limburger die H. van Veldeke verguist [...] Wie er fier over is een Hasselaar te zijn, zal ook graag tot de verfraaiing van zijne stad medehelpen.⁵⁷

Het comité slaagde er moeilijk in om het benodigde geld in te zamelen, vooral nadat het idee was opgekomen om ook nog een gedenkplaat op de molen in Spalbeek te plaatsen, waar Veldeke geboren zou zijn. Ondanks verschillende oproepen aan alle Belgische gemeenten, de bevolking van Limburg, verschillende verenigingen en individuen, bleek het opgehaalde bedrag te weinig te zijn. De gemeenteraad van Hasselt was unaniem akkoord gegaan met een bijdrage van 10.000 Belgische frank,⁵⁸ maar de minister van wetenschappen en kunsten verleende het comité slechts 5.000 frank in plaats van de 10.000 waar het om

56 *Ibidem*, nr. 49: 'Brief Vercouilli aan Lyna, 18/07/1927'.

57 *Ibidem*, nr. 68: 'Kladversie bericht aan bevolking door Comité'.

58 SAH, 172.2 504.6, Officiële Verslagen van de Gemeenteraad: 'Vergadering 02/04/1928'.

gevraagd had.⁵⁹ Nieuwe brieven werden aan gemeenten gestuurd, dit keer met argumenten van de gouverneur van Limburg: 'Ik koester de hoop, schreef Hr Gouverneur ons verder, dat Limburg en gansch België in gevoelens van saamhoorigheid mogen bijdragen tot het welgelukken van uw edel streven, dat we hem tot dusver miskenden'.⁶⁰ In de oproep van de gouverneur werd Veldeke opnieuw als Loonse (d.i. Belgisch-Limburgse) en nationaal-Belgische dichter voorgesteld:

Limburg, d.i. het oude Graafschap Loon, mag fier terugblikken op het eerste goede prozawerk dat in onze taal geschreven werd [...] Limburg, waar de eerste beschaving in België gebloeid heeft [...] Hier is nu de man die heel België en daarbij gans het Nederlands sprekende volk aan Limburg mogen benijden. [...] Van Veldeke is de roem en het sieraad van heel ons Vaderland, hij, de Eerste Letterkundige van alle negen gouwen van België.⁶¹

Het gerucht dat Veldeke eigenlijk Duits was hielp waarschijnlijk niet.⁶² Belgicistische kringen beschouwden Veldeke als een halve Duitser ('mi boche'), daarbij refererend aan het Duitsgezinde Vlaamse activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog.⁶³ *Les Nouvelles* schoot ook de kwalificatie 'Vader der Nederlandsche Dichters' in het verkeerde keelgat:

Tous les organisateurs ont admis cela sans protester, annexant ainsi la Belgique à la Hollande, selon le voeu des pires activistes qui rêvaient de joindre aux Pays Bas, c'est-à-dire à l'Allemagne, les provinces belges de langue flamande ...⁶⁴

De Vlaamsgezinde *Postrijder* verdedigde de hele onderneming vanuit Vlaams perspectief, waarbij de Belgisch-Nederlandse samenwerking naar de achtergrond verdween: '[...] hij is kort en goed de vader der Vlaamsche, dus ook der geheele Nederlandsche letterkunde - die immers hier in de zuidelijke Nederlanden begon [...]. Wel een titel dus tot dank en hulde, tot fiere herdenking, van de zijde van alle Belgen, en de Limburgers geheel in 't bijzonder!'.⁶⁵ Een ander persbericht was niet minder uitgesproken: 'Waarom deze polemiek op dit ogenblik zal de lezer denken? De reden is eenvoudig: de zon schijnt niet meer op de Franskiljonse vaan'. Comitélid Lyna concludeerde na afloop dat deze

59 SAH, AHV, PABV 028 nr. 109: 'Brief Lyna aan Directeur Lambotte voor Minister van Kunsten en Wetenschappen, 29/06/1928'.

60 *Ibidem*, nr. 119: 'Kladversie brief comité'.

61 De tekst van de oproep is afgedrukt in: *De Tijdspiegel. Cultureel Maandblad voor Limburg XIII* (1958) Themanummer: 'o jaar van Veldeke-actie', 174.

62 KBR, *Nieuw Limburg*, 01/09/1928: 'Van Veldeke zou Duits zijn!'

63 Janssens, *In de schaduw van de keizer*, 19, citerend uit *Les Nouvelles*, 25/10/1928.

64 *Les Nouvelles*, 11/10/1928, geciteerd door *ibidem*. Vertaling: 'Al de organisatoren hebben daarin toegestemd zonder te protesteren. Zij annexeren op die manier België bij Holland, volgens de wens van de ergste activisten die ervan droomden om de Belgische Vlaamstalige provincies bij Nederland te voegen, dat wil zeggen bij Duitsland ...'.

65 SAH, AHV, PABV 028, *De Postrijder*, 15/09/1928.

'franskiljonse drijverij' slechts één nadelig gevolg hadden gehad: 'de Vlaamse kleuren hebben niet mogen wapperen op het van Veldeke-plein op de heuglijke dag der onthulling; deze tegenslag ging nochtans onopgemerkt voorbij, zo groots en onbestreden was de triomf van ons Vlaams offensief'.⁶⁶ Zo was dus de Veldekeherdenking onderdeel geworden van de strijd tussen pro- en anti-Vlaamsgezinden in België.⁶⁷

De dynamiek van in- en uitsluiting, kenmerkend voor identiteitsconstructie, wordt duidelijk weergegeven in de argumenten van de comitésleden. De comités – burgerverenigingen – ontwikkelden een collectieve identiteit, die ze met het ruimtelijke verbonden. In Maastricht maakte het comité gebruik van lokaal chauvinisme, en werd gezocht naar erkenning van de dichter in de Nederlandstalige gemeenschap, zowel in een grootnederlands als in een nationaal kader. De motivatie voor het oprichten van een monument in Hasselt was geïnspireerd op de wens om een Vlaamse culturele identiteit te ontwikkelen, verenigd met Belgisch-Limburgs regionaal besef. Beide verenigingen waren burgerlijk en de leden maakten gebruik van de connecties die ze hadden met politici, academici en de plaatselijke elite binnen beide steden. En de leden van beide comités waren zich goed bewust van de goede raad die ze kregen van de Antwerpse organisator van de Consciencefeesten en de Sniedersherdenking: 'Die aan 't verleden raakt kan altijd tooveren!'⁶⁸

Een 'rare vogel': de onthulling in Hasselt (30 september 1928)

Tijdens een bijeenkomst in het koninklijk paleis op 4 juli 1928 hadden gouverneur Verwilghen en burgemeester Portmans de mogelijkheid besproken van een koninklijke intocht in Hasselt, die samen kon vallen met de onthulling van het standbeeld.⁶⁹ De rol van de prins bij deze onthulling was echter niet voor iedereen vanzelfsprekend. Op 22 september 1928 werd op de voorpagina van de Hasseltse krant *Nieuw Limburg* een aankondiging afgedrukt: 'Intocht van Zijne Koninklijke Hoogheid prins Leopold en prinses Astrid' met de indeling van de dag. In de vierde paragraaf werd één zin gewijd aan het evenement waarvoor het Veldeke-comité zo ijverig had gewerkt: 'Rond 14u30 zullen zij [...], vergezeld door de gouverneur en Mgr. Kerkhofs, bisschop van Luik, de onthulling van het monument voorzitten'.⁷⁰

In dezelfde editie van de krant werd een open brief gepubliceerd, waarschijnlijk geschreven door één van de redacteurs, 'die zeker goedkeuring zal krijgen van de bevolking van Hasselt'. De auteur verweet de samenstellers van

66 Geciteerd in: Joz. Droogmans, 'De Hendrik van Veldeke-herdenking in 1928 te Hasselt en te Spalbeek', *De Tijdspiegel. Cultureel Maandblad voor Limburg* XIII (1958) 175-176.

67 Zie ook: *ibidem*, 180: comitélid Lyna stelde in een terugblik in 1936: 'de onthulling van het van Veldeke-gedenkteken door HH.KK.HH. Prins Leopold en Prinses Astrid, stond gewis in het teken van de Vlaamse strijd'.

68 SAH, AHV, PABV 028, nr. 66: 'Kladversie bericht aan bevolking door Comité'.

69 Droogmans, 'De Hendrik van Veldeke-herdenking', 174.

70 Koninklijke Bibliotheek Brussel (KBR), JB 622, *Nieuw Limburg*, 22/08/1928.

Voorpagina van een speciale uitgave van het Vlaamse weekblad 'Ons land in woord en beeld', gewijd aan de Blijde Intrede van prins Leopold (de latere koning Leopold III) en zijn echtgenote prinses Astrid op 30 september 1928. Bron: Bron: J.D. Janssens, *In de schaduw van de keizer: Hendrik van Veldeke en zijn tijd, 1130-1230* (Zutphen 2007).

het pamflet dat de onthulling van het Veldekemonument aankondigde en dat onder de bevolking was uitgedeeld, dat ze te veel aandacht besteedden aan het monument, ten koste van de intocht van de prins. Een paar dagen later werd een artikel gepubliceerd met de kritiek dat niemand wist wie Veldeke was (wat wel-

licht niet geheel onjuist was), maar vooral dat 'Onze Prinsen niet naar Hasselt [kwamen] om hunnen Blijde Intrede te doen in de Hoofdstad der Provincie Limburg, maar ENKEL en ALLEEN om het Van Veldeke's monument in te huldrigen'.⁷¹ Hetzelfde argument werd gebruikt in de Hasseltse Franstalige krant *Les Nouvelles*. De keuze voor Veldeke was onbegrijpelijk, maar erger nog was de verbinding met het koninklijke bezoek: 'Mais que pourrout-ils donc bien dire sur ce "rare vogel" dont on ne sait presque rien!'.⁷²

De aanwezigheid van prins Leopold gaf het evenement meer aanzien. Terugkijkend schreef Droogmans dat dit voor de leden van het comité voelde als 'kordater goedkeuring van het opzet van het H. van Veldeke commissie en overtuigender hulde aan onze Loonse dichter'.⁷³ In zijn rede noemde de prins Veldeke 'de oudste onzer Vlaamse dichters, inzetter ener kultuur, die zich nadien over geheel Vlaanderen heeft uitgebreid'. Limburg en zijn hoofdstad waren daarmee 'een der eerste grondvesten van onze nationale overleveringen, en de verre bakermat van onze eigen aard'.⁷⁴ In dit perspectief was Veldeke als Loons dichter niet alleen een icoon van het Nederlandssprekende deel van België, maar van de gehele Belgische natie.

In nationale kranten en tijdschriften kreeg de onthulling ook aandacht. In *Ons land in woord en beeld* en in *Ons volk ontwaakt* werden fotografische verslagen met beelden van het standbeeld gepubliceerd.⁷⁵ De afbeeldingen laten zien dat er verschillende verenigingen aanwezig waren met hun vaandels en dat het folkloristische pronkstuk van Hasselt, de reus Langeman, door de straten werd gedragen. Tijdens de onthulling werd een speciaal voor de gelegenheid geschreven en gecomponeerde *cantata* uitgevoerd door de 'kinderen van verschillende scholen in Hasselt, de dames en jonge heren van de opleidingscholen Mechelen-aan-de-Maas en Hasselt, de leden van het koor Crescendo, Hulstkring Tongeren, de school voor orgel en koor Hasselt en het gemeentelijk orkest van Hasselt'. De muziek was vurig, en de tekst was dat ook: 'O minnestreel, zoo kristlijk-blij / Die leefde hier en dichtte / En 't Limburgsch veld der poëzij / Met meesterschap bedichtte / In deze stad is 't oud en schoon / Van geest nog ongeschonden / De hoofdstad van het Graafschap Loon / Dat wij uw roem verkonden'.⁷⁶ Katholicisme, de roem van het verleden van de regio als voortzetting van Loon en van de stad Hasselt: de lofzang vatte de idealen van de leden van het comité in Hasselt samen.

71 *Ibidem*, 18/10/1928.

72 SAH, AHV, PABV 028, *Les Nouvelles*, 08/09/1928. Vertaling: 'Wat kunnen zij zeggen over deze rare vogel waar we niets over weten?'

73 *Ibidem*, 176.

74 Geciteerd in: *De Tijdspiegel. Cultureel Maandblad voor Limburg XIII* (1958) 176.

75 SAH, AHV, nr. 151: *Ons land in woord en beeld*, 06/10/1928 en *Ons volk ontwaakt*, 07/10/1928.

76 *Ibidem*, nr. 147a: 'Brochure Plechtige onthulling van het gedenkteeken Hendrik van Veldeke'.

'Ereschuld en symbool': de onthulling in Maastricht (10 september 1934)

In juli 1934 debatteerde de gemeenteraad van Maastricht over de geschikte plaats voor het standbeeld. Unaniem werd besloten dat het plein vlakbij het Sint Servaasklooster het 'Henric van Veldeken Plein' genoemd zou worden.⁷⁷ In de *Limburger Koerier* van 3 september publiceerden zowel Jaspar als Endepols korte bijdragen over de aanstaande onthulling. Jaspar gaf zijn tekst de titel 'Gevoel voor publieke verantwoordelijkheid'. Het standbeeld droeg bij aan de versiering van de stad, vooral vanwege de historische connotatie. De titel van het artikel van Endepols luidde: 'Ereschuld en symbool', en refereerde aan Maastricht en aan de Nederlanden. Hoewel de Nederlandse regering, zoals minister Henri Marchant van onderwijs, wetenschappen en kunsten op de dag van de onthulling zelf aangaf, het initiatief niet financieel had gesteund (volgens minister Marchant vanwege crisis), werd naar het nationale verwezen tijdens de viering: de Koninklijke Harmonie van Maastricht speelde het nationale volkslied en minister Marchant hield een toespraak. In zijn rede sprak Jaspar zijn dank uit aan de leden van de koninklijke familie. P.J. de Kanter bracht het belang van taal voor de pure en eigen nationaliteit naar voren. Maar ook de roem van Maastricht en Limburg werd benadrukt. Het Limburgs volkslied werd gespeeld en Jaspar bestempelde Maastricht als een stad beïnvloed door zowel de Duitse als de Latijnse invloedssfeer: 'In den aard van den Maastrichtenaar vinden wij de gemoedelijkheid, den romantischen zin van den Rijnlander naast en tegelijk met de spontane bewogenheid, uitbundigheid der bewoners van Walenland'. Volgens Endepols verbond Jaspar in zijn rede 'op gelukkige wijze [...] het Zuidlimburgse volkskarakter, in het bijzonder het Maastrichtse, met Veldeke's eigen aard, zoals uit zijn werk blijkt'.⁷⁸ Hierdoor was Maastricht in het bijzonder geschikt om Veldeke te herdenken. Hasselt werd genoemd vanwege de andere herdenking, die werd gehouden 'op aanvaardbare gronden', aldus Jaspar.

De *Maastrichter Staar* zong een lofzang genaamd 'Triomf', 'Mijn Limburg' en 'Wien Neerlandsch bloed door d'aderen vloeit, van vreemde smetten vrij', toen nog het nationale volkslied.⁷⁹ Lokale stedelijke en provinciale trots, gekoppeld aan nationaal besef, werd uitgedrukt via het muziekrepertoire en in de toespraken. Hoewel Hasselt werd genoemd, had dit duidelijk niets te maken met deze gevoelens van verbondenheid.

Of de burgers van Maastricht enthousiast waren over of betrokken waren bij het initiatief is onduidelijk. Het artikel noemde de aanwezigheid van gasten en hoogwaardigheidsbekleders en een aantal verenigingen (het Algemeen Nederlands Verbond, Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, de vereniging Veldeke), maar er was geen commentaar over de algemene interesse van het publiek. Het initiatief voor de herdenking van Veldeke was zeer zeker

77 RHCL, *Handelingen van de Gemeenteraad...*: 'Vergadering 12/07/1934'.

78 H.J.E. Endepols, 'Vorbereiding tot en onthulling van het Veldeke-monument te Maastricht', *De Tijdspiegel. Cultureel Maandblad voor Limburg* LIII (1958) 198-199.

79 *Limburger Koerier*, 10/09/1934.

een zaak van een kleine elite, doordrongen van gevoelens van trots op eigen stad en provincie.

In augustus 1934 schreef de secretaris van het comité in Maastricht J. Graafland een brief aan Leën met de vraag wie in 1927 de voorzitter van het comité in Hasselt was geweest. Hij vroeg Leën ook om, indien mogelijk, een overgebleven programma van de onthulling te sturen. In ruil stuurde Graafland Leën een Maastrichtse uitnodiging, die in het archief in Hasselt is bewaard.⁸⁰ Hieruit blijkt wel dat er van beide kanten erg weinig betrokkenheid was bij de Veldeke-herdenkingen aan de andere kant van grens.

Mislukt regionalisme?

In een uitwerking van de ideeën van de Tsjechische nationalisme-expert Miroslav Hroch heeft Joep Leerssen betoogd dat culturele uitingen niet alleen een wezenlijk element zijn in de vorming van naties, maar ook van regio's.⁸¹ Hendrik van Veldeke had zo'n element kunnen zijn in de constructie van een transnationaal Limburgs regionaal besef, maar in de periode tussen de wereldoorlogen kon daarvan geen sprake zijn. Uit de manier waarop zijn standbeelden in beide Limburgse hoofdsteden tot stand kwamen, blijkt dat de transnationale samenwerking tussen de twee provincies Limburg niet hoog op de agenda stond. Endepols en Daniels waren wel leden van de comités in respectievelijk Hasselt en Maastricht, maar het contact tussen Endepols en het Hasselt-comité liep via de Amsterdamse neerlandicus Leviticus. Beide comités beschouwden Veldeke als een belangrijk figuur voor het Nederlandse taalgebied, maar zij verbonden daaraan geen conclusies voor de Limburgse culturele samenhang. De beperkte contacten aan beide kanten van de grens waren in feite niet gericht op regionale samenwerking, maar kwamen voort uit een besef van de betekenis van Veldeke voor de Nederlandstaligheid in het algemeen. Dat verklaart de betrokkenheid van het Algemeen Nederlands Verbond, waar Endepols en Jaspard beiden actief lid van waren.

Kunnen we daarom spreken van een vorm van 'mislukt regionalisme'? De Veldeke-herdenkingen hadden potentieel een bevorderende context kunnen creëren voor de ontwikkeling van grensoverschrijdend regionaal besef, maar in de praktijk bleven ze in beide gevallen gevangen in een nationaal kader. Voorzover de herdenkingen uitdrukking gaven aan een vorm van regionalisme blijkt dat onlosmakelijk verbonden te zijn geweest met de nationale context van België en Nederland. In Maastricht gebeurde dit door het lokale zowel in te bedden als af te zetten tegen het nationale en te verbinden met een Groot-Nederlandse taaldentiteit; in Hasselt door Veldeke te eren als pionier van de Nederlandstaligheid. De viering van de Nederlandstaligheid van Veldeke kon in België niet worden losgemaakt van de nationale taalstrijd over de positie van het Nederlands in dat

80 SAH, AHV, nr. 170: 'Brief Graafland aan Leën, 04/08/1934'.

81 Joep Leerssen, 'Nationalism and the cultivation of culture', *Nations and nationalism* 12 (2006) 562; *idem*, 'Een beetje buitenland'.

land en de Vlaamse ontvoogding. De initiatiefnemers in Hasselt behoorden allen tot de Vlaamse beweging. Verwijzend naar zijn herkomst uit het graafschap Loon gebruikten ze Veldeke om Belgisch-Limburg (als een soort opvolger daarvan) meer cultureel aanzien te geven in het Nederlandstalige deel van België. In die zin bevestigen de ontwikkelingen rondom de Hasseltse Veldeke-herdenking de conclusie van Peter Nissen dat het Belgisch-Limburgse regionalisme was ingebed in de Vlaamse ontvoogdingsstrijd.⁸²

Voor het Maastrichtse comité, met name voor de drijvende krachten Endepols en Jaspar, wees de Nederlandstaligheid van Veldeke zowel vooruit naar 'stamverwante' Nederlandstaligheid waar ook ter wereld, als naar de Nederlandse natie, die in hun opvatting op die Nederlandstaligheid was gebaseerd. Met Veldeke wilden zij Maastricht, en ruimer Nederlands-Limburg, een plaats geven in het verhaal van de Nederlandse natiestaat. Veldeke werd dus in beide Limburgen steeds ingezet in een nationaal ingekaderd regionalisme. In die situatie was er voor hem geen rol weggelegd in een grensoverschrijdend Limburggevoel.

82 Nissen, 'De ontplooiing van het regionaal bewustzijn', 94.